

De Boterwaag

HERLEVING VAN STUKJE HAAGSE BINNENSTAD

Ter gelegenheid van de voltooiing van het Boterwaagcomplex, gaf de eigenaresse, de gemeente Den Haag, een prachtig verzorgde en mooi geïllustreerde brochure¹⁾ uit.

Dit complex, aan de Grote Markt en de Prinsegracht gelegen, bestaat uit acht – onderling sterk verschillende – panden en een eigen openbare binnenstraat. De gemeentelijke uitgave bevat zeven bijdragen, waarin vanuit diverse gezichtshoeken aandacht wordt besteed aan dit stuk historische binnenstad en de rehabilitatie daarvan.

De lezer komt veel over de geschiedenis van het complex zelf te weten, maar ook over de constructieve problematiek en die van de huisvesting van nieuwe functies, evenals over de organisatorische kant van dit unieke herstelplan. Op vier van genoemde bijdragen willen wij hier ingaan.

VOLKSHUISVESTING EN MONUMENTENZORG

Geurt Brinkgreve schetst in een inleidend hoofdstuk hoe onmisbaar de samenwerking tussen Volkshuisvesting en Monumentenzorg is geweest. De herstelbeweging in de oude steden door middel van het restaureren van panden, die tussen 1960 en 1980 op gang kwam, dreigt immers onder druk van de recessie tot stilstand te komen. Brinkgreve:

'De subsidiestroom via het Ministerie van Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk droogt op, de rente is al jaren schrikbarend hoog, de koopwoningenmarkt is ingestort, instellingen en particulieren die de laatste jaren grote restauraties hebben uitgevoerd staan voor grote financieringsproblemen. Zowel voor het behoud van het nationale monumentenbestand, dat voor bijna 70% uit woonhuizen bestaat, als voor de werkgelegenheid en de vakbekwaamheid in het bouwbedrijf is de stagnatie rampzalig. Niet minder ernstig zijn de gevolgen voor de stadsvernieuwing in de oude buurten. Het zijn immers de monumenten die daarvan het 'gezicht', de schaal en het karakter bepalen.

Kruimelen de monumenten weg door het ontbreken van restauratiemogelijkheden, dan is het financieel gunstiger om versleten bouwblokken in hun geheel door nieuwe te vervangen, en dan ligt 'correctie' van de

historische rooilijnen eveneens voor de hand. Het resultaat kan niet anders worden dan een bebouwing die wel de eenvormigheid, maar niet de ruimte en de groenvoorziening van de stadsuitbreidingen heeft, wel de nadelen maar niet de sfeer van de oude stad.

De lijnen van volkshuisvesting en monumentenzorg die op het eind van de 19de eeuw hun oorsprong vonden in de bezorgdheid dat de steden voor vele bewoners onbewoonbaar en voor allen onherkenbaar zouden worden, en die tijdens de wederopbouwjaren in sommige steden evenwijdig liepen, moeten nu weer naar elkaar worden toegebogen. Dat is bepaald niet eenvoudig.

De Rijksdienst voor de Monumentenzorg heeft geen middelen meer voor een actief restauratiebeleid en gemeentebesturen mogen niet subsidiëren als het rijk niet voorgaat. Nu de particuliere restauratie-initiatieven wegebben, zal de stimulans van de zijde van volkshuisvesting moeten komen. Woningcorporaties hebben echter geen ervaring met monumenten. Hun bestuurders zijn gewend om met grote aantallen gelijke eenheden te werken; het verbouwen van een oud pand met constructieve gebreken vergt een heel andere instelling en levert altijd ongelijke, van de standaardmaten afwijkende woningen op, die ook in financieel opzicht niet passen in de woningwetnormen.'

Voorts beschrijft deze inleider hoe de zg. HAT-regeling (Huisvesting Alleenstaanden en Tweepersoonshuishoudens) van het Ministerie van V.R.O.M. een hanteerbaar instrument is om het bovengeschetste vacuüm op te vullen. Een voordeel van deze regeling

is dat de gebruikelijke volkshuisvestingsregels, evenals dat bij monumentenrestauraties het geval is, minder strak worden gehanteerd. Voorts wordt een financiële drempel weggenomen bij deze regeling: als de bouw- en restauratieplannen met de begroting zijn goedgekeurd, mag de gemeente de nodige geldlening garanderen. Het rijk geeft aan de gemeente een tegengarantie en kent de opdrachtgever een jaarlijkse bijdrage toe, waardoor de huren op een bescheiden niveau kunnen blijven.

Hoewel de regeling destijds door de toenmalige staatssecretaris Van Dam is bedoeld voor zelfstandig wonende jongeren, bevat de tekst geen leeftijdsgrens. Het aantal alleen of met zijn tweeën wonenden is groot en groeiend. Het ontbreken van plantsoenen en speelruimte op straat is voor deze bevolkingscategorie geen bezwaar, het voordeel van een ruime keus aan winkels en horecabedrijven in de nabijheid telt dubbel – voor deze klanten en voor de middenstanders.

Brinkgreve concludeert: 'Toepassing van de HAT-regeling bij de monumentenrestauratie slaat een brug tussen de twee terreinen van overheidszorg, over welke brug van beide kanten creatieve ideeën kunnen komen om samen te werken aan de grote opgave: de oude steden herkenbaar en bewoonbaar te houden. De Haagse Boterwaag biedt een inspirerend voorbeeld.'

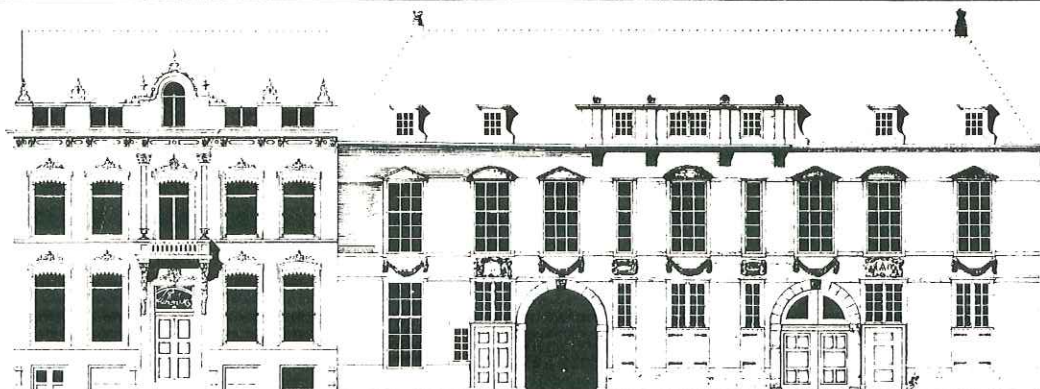
AMBTELIJKE KANT

Bijzonder informatief is vervolgens de bijdrage van de heer P. J. Kras, de projectmanager van het Boterwaagproject, die ons in de ambtelijke keuken laat kijken. Deze schetst de gemeentelijke bemoeienis met het complex, waarvan de Boterwaaggebouwen leeg kwamen te staan toen in 1960 het Oranje Nassamuseum en het Gemeentelijk Bureau Beroepskeuze daaruit wégrokken.

Alleen de hal met de galerijen werd sinds 1960 enigszins gebruikt, als opslagruimte voor de Dienst Gemeentewerken. Nu is leegstand altijd al slecht voor een gebouw, maar wanneer het een eeuwenoud, vaak verbouwd en te zuinig onderhouden complex betreft, dan zijn de gevolgen rampzalig. Lekkage vernielt alles.

Hetzelfde gold voor het belendende huis

De tekeningen onderaan deze en volgende bladzijden van de wanden van het Boterwaagcomplex zijn van architect G. Prins te Amsterdam.

nr. 5 - huis Luchtenburch

Waag 1650

Boterwaag 1681

¹⁾ Deze brochure is, althans voorlopig, niet verkrijgbaar. Wel bestaan er plannen de beperkte eerste oplage te laten volgen door een tweede.

Luchtenburch, Prinsegracht nr. 5, en voor de pandjes aan het Boterstraatje. De eigenaar van die panden zag geen mogelijkheden meer tot herstel en verkocht in 1972 zijn bezittingen voor f 250.000 aan de gemeente.

Op zich genomen heeft de organisatie en planvoorbereiding van dit grote werk weinig tijd in beslag genomen. In 1974-75 vond het eerste overleg tussen de gemeente Den Haag, het Ministerie van Volkshuisvesting en de Rijksgebouwen dienst plaats. Wij citeren:

'De besprekingen tussen de bewindslieden van rijk en gemeente leidden tot een gecombineerde opzet. Voor de som van één gulden – die naar verluidt nooit betaald werd – kocht het rijk de Boterwaag om daar repetitieruimten tot stand te brengen voor studenten aan het Koninklijk Conservatorium voor Mu-

Opname van het huis Luchtenburch uit 1968, op grond waarvan de versierde gevelbekronning werd gereconstrueerd. Foto: Rijksdienst voor de Monumentenzorg, Zeist.

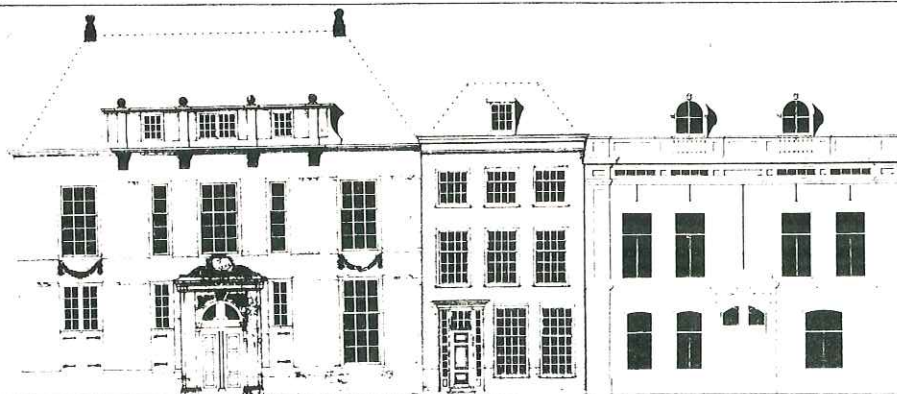
ziek. De hal met de galerijen, de oorspronkelijke waagruimte, zou een open stedelijke functie krijgen, bij voorbeeld boekenstalletjes en postzegelmarkt. Voor de overige panden, die in gemeentelijk bezit bleven, kwamen verwante bestemmingen ter sprake. De eerste ontwerpen beoogden het huis Luchtenburch en de pandjes aan het Boterstraatje in te richten tot woonkamers of studio's voor conservatoriumstudenten. 'Een tamelijk ambitieus plan', vond de Haagsche Courant van 27 oktober 1975. Het was echter het Europese Monumentenjaar M-75 dat in die dagen te Amsterdam werd afgesloten met een internationaal congres en een stimulerend effect had op het bestuurlijk enthousiasme om de zaken

flink aan te pakken. Voor het Stukken Boterhuis werd het voorstel gedaan om daar een gemeentelijk monumentenbureau te vestigen, gecombineerd met de zetels van verschillende particuliere verenigingen op het gebied van stadsschoon en geschiedenis.'

In de jaren '76 en '77, zo blijkt uit verschillende krantenartikelen, waaronder er één met de kop 'De martelgang van een Haags monument – verloederende steen des aanstoets bederft stadsgezicht', dat de planvorming toch niet al te voorspoedig verloopt. Maar eind '77 zijn er andere oplossingen gevonden en gaat de gemeentelijke Dienst Volkshuisvesting plannen uitwerken voor één- en tweepersoonshuishoudens in het kader van de HAT-regeling. Noch het Koninklijk Conservatorium, noch het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg had nl. meer behoefte aan huisvesting ter plekke en dus moesten voor het Boterwaagebouw zelf een andere bestemming worden gezocht.

Het Rijk droeg het gebouw weer vlot aan de Gemeente over en het gehele gebouwencomplex werd voor wooneenheden bestemd. Tekenend voor de verschillende uitgangspunten van een restauratiearchitect en van een Dienst Volkshuisvesting was, dat de eerste – uitgaande van het historische gebouwen en hun ruimtelijke kwaliteit – niet verder kwam dan 48 woningen, terwijl laatstgenoemde Dienst de mogelijkheid zag om 110 appartementjes tot stand te brengen! Nieuw overleg was nodig, waarbij van de dienst meer aandacht voor de eisen van het monument en van de architect meer begrip voor de financiële haalbaarheid werd gevraagd.

Dit overleg leidde tot een definitief plan voor 71 wooneenheden van verschillend formaat. Op ambtelijk niveau werden de vele wegen bewandeld die het vaderlandse subsidieland toen nog rijk was. Daarvoor moesten de totale stichtingskosten worden gesplitst in de 'zuivere restauratiekosten' van het monument en de verbouwkosten om het gebouw voor de beoogde bewoning geschikt te maken. Voor het monumentale deel moest de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist, het plan goedkeuren. Op grond van het toegekende subsidiebedrag voor het monumentenherstel kon ook de gemeenteraad in maart 1980 besluiten om een bijdrage te verlenen die via de – inmiddels afgeschafte – verfijningsregeling uit het Gemeentefonds werd vergoed. Bovendien is het gebruikelijk

Onderdeel van het Boterwaag-complex.
Prinsegracht 1 t/m 11, links het 17de eeuwse huis
Luchtenburch en op de hoek het v.m. Stukken-
Boterhuis aan de Grote Markt; in het complex
werden ruim 70 woningen voor één- en twee-
persoons huishoudens gerealiseerd.

dat ook het provinciaal bestuur dan een subsidie in de restauratiekosten verleent. Wat het volkshuisvestingsdeel betreft was de goedkeuring van de woningen nodig van het Ministerie van Volkshuisvesting en Ruimtelijke Ordening via de Provinciale Directie Volkshuisvesting en Bouwnijverheid. In mei 1980 waren het restauratieplan, de goedkeuringen en de diverse financieringsbronnen in orde.

De Gemeentelijke Dienst Bouw- en Woningtoezicht die de bouwvergunning moest geven, was echter tot de ontdekking gekomen dat zes van de 71 wooneenheden het voorgescreven minimumoppervlak van 22 vierkante meter niet haalden, en keurde daarom het plan af. Schrijver besluit:

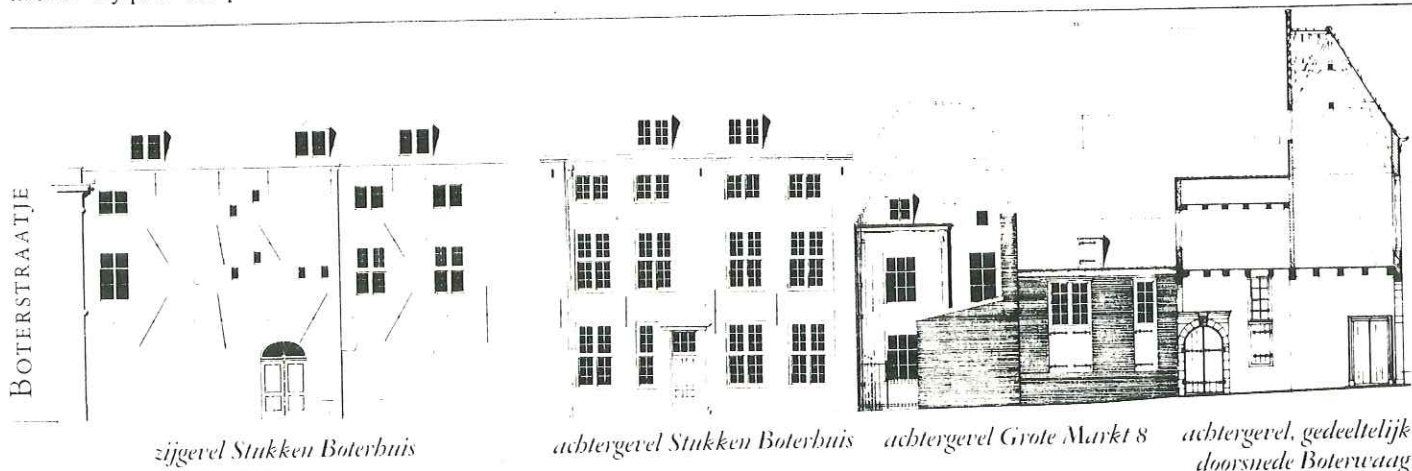
‘Uiteindelijk is het toch voor elkaar gekomen. Bouw- en Woningtoezicht bleek in de praktijk méér begrip voor het oude gebouw en méér soepelheid in de toepassing van de voorschriften te tonen dan men aanvankelijk verwachtte. Het werk kwam in 1980 op gang en nog vóór de bouwvakantie 1981 had wethouder Nyquist het pannebiertje aan de bou-

wers uitgereikt. In januari 1982 was het zo ver dat wethouder Vink de eerste sleutel kon overhandigen aan een der aanstaande bewoners van het huis Luchtenburch en ruim een jaar later werd het totale Boterwaag-complex door de aannemer opgeleverd. Tien jaar nadat de gemeente de in dit geheel nog ontbrekende panden had aangekocht.’

DE BOUWKUNDIGE OPGAVE

Vanzelfsprekend komt ook de architect aan het woord over de restauratie van het Boterwaagcomplex als bouwkundige opgave. Bij een gebouwencomplex als dit, zo stelt architect G. Prins, heeft de vorm zelf ook een functie. Geurt Brinkgreve tekende het vol-

gende uit zijn mond op: ‘De allure, de vorm en de verhoudingen van een gebouw bepalen mede wat dat gebouw in het stadsbeeld en wat het voor de gebruikers betekent. Het huis heeft invloed op de mensen die erin wonen. Voor de opdrachtgever en de architect is dat een belangrijke zaak. Kijk naar de Boterwaag, een statig openbaar gebouw op een stedenbouwkundig belangrijke hoek in de stad. Toen de Prinsegracht nog water was, sprak dat sterker nog dan nu. Eerst bouwde men het linkerdeel, met de poort. Daarnaast stond een hoekhuis, waarvan we niet weten hoe het er uitzag. Bij de bouw in 1681 wilde men, zo als dat toen hoorde, de hoofdgevel aan de Prinsegracht symmetrisch maken. Het nieuwe stuk werd ‘aangebroid’ aan het bestaande, in dezelfde, toen al een beetje onderwette trant. Noem het Hollandse renaissance of klassicistische barok, het is vornaam en het is rijk door zijn gebeeldhouwde guirlandes en cartouches en zijn afwisseling van gebogen en driehoekige tympanen boven de ramen. Maar de maten kloppen niet met het interieur! Het middelste raam tussen de

zijgevel Stukken Boterhuis

achtergevel Stukken Boterhuis

achtergevel Grote Markt 8

achtergevel, gedeeltelijk doorsnede Boterwaag

twee poorten, dat de as van de gevel aan- geeft, staat half voor de boog van de laatste gewelftravee. Dat kan ook niet anders wat de boogstelling van binnen betreft. Ze hebben toen heel gewoon voor de helft een schijn- raam gemaakt. Van buiten zie je het alleen als je het weet. Hetzelfde gebeurde met de rechterpoort; die moest voor het gezicht even breed zijn als de bestaande poort naar het Boterstraatje, maar de deuren zijn smaller, er zit een scharnier in de deur achter het kozijn. Die behoefte aan allure is ook het motief voor de zonderlinge opbouw. Alleen de vleugels langs de Prinsegracht en de Grote Markt zijn opgetrokken met een verdieping en een kap, zoals de Waag uit 1650. De andere helft van het carré, die je niet ziet, heeft geen verdieping, alleen een klein kapje boven de parterre. Façade-architectuur: heel knap gedaan', vindt Prins.

'Façade-architectuur van tweehonderd jaar later', aldus de architect, 'zie je in Prinse- gracht 5, het huis Luchtenburch. Men vond toen blijkbaar de gevel van 1640 met zijn dubbele stoep niet mooi meer, of onprak- tisch. De opgang naar de hoofdverdieping moest achter de voordeur liggen, en de gevel zou een modern gezicht krijgen, zoals de deftige villa's aan het Plein 1813. Er is toen een volle steensmuur tegen de bestaande muur aangemetseld, met nieuwe ramen en voordeur. Zwierige krulornamenten kwamen boven de raamkozijnen en sierlijk gezaagde schotten aan de bovenkant van de ramen, eigenlijk een soort imitatiegordijntjes ten be- hoeve van de zonwering. Dat alles was bij het begin van de restauratie nog nagenoeg compleet. De kroonlijst maakte echter een wat kale indruk, boven de pilasters hoorde nog iets. Op een oude foto vonden wij dat daar rijke ornamenten gezeten hadden, met siervazen op de twee hoeken. Die zijn toen nieuw gemaakt.'

Architect Prins vervolgt zijn betoog met de problemen van zowel het vorm- als het con- structief herstel van de andere onderdelen van het complex, een boeiend verhaal, te lang om hier verder weer te geven.

Een saillante opmerking, die representatief is voor zijn uitgesproken restauratie-opvatting, ten aanzien van het herstel van het zg. Stuk- ken Boterhuis tot slot: 'Ik heb mij de vrijheid veroorloofd om vóór de dakkapellen een zorgvuldig 17de-eeuws gedetailleerde balus- trade te zetten. Ik ben van mening dat een dergelijk element daar gezeten moet hebben, het blijkt uit de vorm van de kap. Dat mag

wel niet volgens de opvatting dat je geen zelf bedachte historiserende details mag toevoe- gen, maar de hele gevel is er toch wel een stuk levendiger en harmonischer van gewor- den, terwijl de zolderkamers nu goed dag- licht hebben.'

ECCLECTICISME

Vermeldenswaard is tenslotte, dat de heer H. P. R. Rosenberg – die elders in dit num- mer het Haagse monumentenbeleid belicht – in de aanwezigheid van het huis Luchten- burch in het Boterwaagcomplex aanleiding zag om een artikel te schrijven over het zg. 'eclecticisme' in de woonhuiscultuur.

Dit huis is daarvan een voorbeeld. Deze stijl, die vanaf het midden van de 19de eeuw tot circa 1880 vooral de woonhuisarchitectuur beheerste, heeft op belangrijke delen van Den Haag, dat tussen 1850 en 1880 van 66.000 tot 113.000 inwoners groeide, een belangrijk stempel gedrukt. Het beschermde stadsgezicht Willemspark of bijvoorbeeld de even zijde van de Javastraat zijn daarvan gave voorbeelden.

Vaak wordt deze stijl wel 'stucadoorsstijl' genoemd, vanwege de bepleistering en de vele stucornamenten. Meer typerend, aldus Rosenberg, voor deze stijl waarbij stilisti- sche motieven uit verschillende perioden van de architectuurgeschiedenis aan één gebouw worden toegepast (en veelal harmonisch sa- mengevoegd) is de term 'eclecticisme', afge- leid van het Griekse werkwoord 'eklegein' (uitkiezen).

In dit bestek, dat als uitgangspunt de rehabi- litatie van het Boterwaagcomplex heeft, is het jammer genoeg ondoenlijk dit belang- rijke artikel, waarbij bovendien de vele illus- traties onmisbaar zijn, weer te geven.

J. B.-R.

Algemeen nieuws

Het Kerkepad 1983

Het programma Kerkepad van de N.C.R.V. dat in 1977 is ontstaan in een samenwer- kingsverband met de Rijksdienst voor de Monumentenzorg in Zeist en sindsdien iede- re zaterdag van de maanden juni t/m septem- ber duizenden bezoekers trekt is vrijwel bij iedere Nederlander bekend. In dit Kerkepad waarop de bezoekers worden voorbereid in radio- en televisieprogramma's zijn eeuwen- oude kerken en kerkjes, kloosters, kapellen en enkele wereldlijke gebouwen opgeno-

men, waarvan door de Kerkepadgangers meer dan alleen vanuit architectonisch oog- punt genoten wordt.

Heemschut hoopt evenals vorig jaar in iedere provincie met een stand aanwezig te zijn. De samenstelling van dit programma dat in han- den ligt van Joop Bosboom, Marjan Kappers en Petra de Niet en vele anderen is als volgt: 18 en 25/6 Friesland: Bergum, Eestrum, Oenkerk, Oudkerk en Wijns.

23 en 30/7 idem: Sneek en IJsbrechtum. 2 en 9/7 Groningen: Winsum, Eenrum, Leens, Ulrum.

20 en 27/8 Drenthe: Dalen, Oosterhesselen, Zweelo en Sleen.

30/7 en 6/8 Overijssel: Oldenzaal, Ootmar- sum, Tubbergen en Weerselo.

10 en 17/9 Gelderland: Arnhem.

27/8 en 3/9 Noord-Holland: Haarlem.

9 en 16/7 Zuid-Holland: Nieuwpoort, Gou- driaan, Hoornaar, Giessenburg (Oude en Nieuwe Kerk) Noordeloos.

6 en 13/8 Zuid-Holland: Maassluis, Maas- land, Naaldwijk, de Lier, Schipluiden, 't Woudt.

25/6 en 2/7 Zeeland: Aagtekerke, Biggeker- ke, Meliskerke, Zoutelande, Vlissingen, vuurtoren te Westkapelle.

13 en 20/8 Noord-Brabant: Heeswijk-Din- ther, Berlicum, Rosmalen, Bokhoven.

16 en 23/7 Limburg: Sittard.

Trainingscursus voor jongeren: in Wenen, 23 – 31 juli 1983, georganiseerd in samen- werking met de Europese Culturele Stichting en het Oostenrijkse Comité van Icomos, open voor jongeren van 20-25 jaar met be- langstelling voor het architectonisch erf- goed. 's Morgens lezingen, 's middags ex- cursies. Kosten \$ 284,-.

Informatie bij Jeunesse & Patrimoine, 9 Av. Franklin Roosevelt, 75008 Paris.

Zuid-Holland

's-Gravenhage op heel bijzondere wijze in kaart gebracht!

De archeologisch-geologische kaart, die een beeld geeft van de bewoningsgeschiedenis van Den Haag, is het resultaat van de arbeid van een Werkgroep waarin het Gemeentelijk Bureau Monumentenzorg, De Rijksgeologi- sche Dienst en de Rijksdienst Oudheidkun- dig Bodemonderzoek samenwerkten.

Nadere informatie: tel. 070-122613.

Rectificatie

De foto's van de Broerekerk te Bolsward in het april/meinummer (zie pag. 71) zijn van Sj. Andringa, Leeuwarden.

BOTERSTRAATJE

doorsnede Waag 1650

herbouwde huisjes nrs. 4-5-6